

npr. Karlo Pucić (Carolus Paoli de Pozza ili Puteo (1458—1522) i njegovo svježe lirsko djelo: *Elegiarum libellus de laudibus Gnesiae puellae*, tiskano u Veneciji krajem XVI st.

U leksikonu ima natuknica koje su tekstovno preopširne. Na pr. *Antifon* (s. 39) i *Apolinarije* (s. 41), dok je natuknicu *Anthologia Palatina (Graeca)* trebalo proširiti i reći najbitnije o povijesti samoga njenog teksta. Kod natuknice *Aristotel* (s. 53) navedena je samo njemačka literatura, premda su francuski učenjaci objavili nekoliko kapitalnih djela o tome filozofu, kao: Hamelin, *Le système d'Aristote* (1920), L. Robin, *Aristote* (1944) i prošle godine J. Moreau, *Aristote et son école (Presses univ. de France, 326 str.)*. Tako isto uz natuknicu koju smo spomenuli, i to *Anthologia Palatina*, nije citiran akribiozni tekst, prijevod i komentar francuskog učenjaka Waltz-a. Dobro je učinjeno što se uz komediografa Aristofana citira francuski prijevod V. Coulona u *izd. Budé-a* (1923—30). Zatim je uz natuknicu *Batrachomyomachia* trebalo navesti kongenijalni prijevod toga spjeva od Giacoma Leopardija. Kod Augustina nema oznake o prijevodima, barem najglavnijim, na drugim jezicima. Nezgodno je što su izostavljeni neki pojmovi, a susreću se u tekstu *Leksikona*. To navodim, jer su neki obrađeni kao *akathistos*, dok nema pojmova: *Bizant*, *Haron*, *politički stih*, *narodne pjesme* i *hesihasti*. Ovi su posljednji snažno utjecali na razvoj religiozne literature čiju je ulogu lijepo nedavno osvjetlio francuski akademik Daniel Rops u svome dokumentarno napisanom eseju: *Une orthodoxie très orthodoxe (Les nouvelles littéraires* od 23. IV. 1964.) pišući o Nikodemu Hagioriti i njegovoj *Filokaliji*. U natuknici *Homer* nema ni spomena o Kunićevu latinskom prijevodu Homerove Ilijade, bez obzira što je taj prijevod objavljen u Rimu 1776. Tako nema uz Teokrita oznake za Zamanjin prijevod, uz Kunićev, iako ga hvali Fritzsche u svome izdanju Teokritovih *Idila* (Leipzig 1869. s. 33). Da bi tuđi učenjaci bili tačniji u citiranju literature o našim starijim piscima, osobito latinistima, trebalo bi da akademije u Jugoslaviji izdaju posebnu bibliografiju koja se odnosi na epohu antike i latinizeta s našeg područja. Mislimo da bi tada bilo manje propusta, a još manje prigovora.

Nije mi jasno zašto je estetska rasprava *O uzvišenom*—Περὶ ὕψους navedena pod imenom Longina, a ne pod Anonim. Pri tome nije naznačeno odlično kritično bilingvističko izdanje Rostagni-a iz 1947. Ovdje moram istaknuti da nije ujednačeno pisanje imena samih autora, jer sastavljači pišu na pr. *Nicolaos* i *Nikolaos itd.* Uz natuknicu *Homatijan* (s. 99) spominje se da je Ohrid u Bugarskoj, a uz natuknicu *Konstantin Filozof* (s. 286) nema stručne literature, a, i ono što je navedeno, izaziva diskusiju. Osim toga, trebalo je posebno obraditi Metodija. Kod nekih pjesnika sastavljači nisu navodili značajne prijevode iz drugih jezika. To se naročito odnosi na starohelenske i rimske pisce, kao na pr. Katula, Horacija, Meleagra, Pindara i Safu, da spomenem samo neke. Sastavljači su to bolje učinili, tj. dr. Hohlweg i dr. Prinz, kad su obrađivali srednjovjekovnu bizantsku i latinsku književnost, ovdje pjesništvo.

Ovo nekoliko sitnih napomena u želji da uskoro treće izdanje bude još bolje i dotjeranije ni u kom slučaju ne umanjuje već istaknutu vijednost ovoga *Leksikona* koji je zbog svoga sadržaja, opreme i općenito praktičnosti pristupačan tisućama obrazovanih čitalaca.

T. Smerdel, Zagreb.

ANNA et JARO ŠAŠEL, *Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt. Accedunt corrigenda ad volumen I operis* V. Hoffiller et B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien*, Zagreb 1938, indices, tabulae geographicae duae. Situla, Dissertationes musei nationalis Labacensis V, Ljubljana 1963 (IV + 174 + 52* + две карте + лист corrigenda).

A. i J. Šašel su obuhvatili svojim zbornikom 452 (451 + 75 A) antička rimska natpisa s teritorije Jugoslavije, nađena i objavljena, ili komentarisana, odn. revidirana u periodu od 1940. do 1960. god. Zbornik još sadrži, kao vrlo koristan dodatak, corrigenda (ergata, prikazi Beća, Hولا, Lasta i Pfлаума) i indices uz дело Хофилера и Сарје, *Antike Inschriften aus Jugoslawien I*. Многоструко значајна и узорно урађена, ова едница одговара свим захтевима

који се постављају сличним публикацијама. У њој је скупљена на једном месту готово сва одговарајућа епиграфска грађа, изузев објављене у Споменику 98 (Н. Вулић), *Epigrafickom vjesniku Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku* 53—55, и серији *Inscriptiones Italiae X, fasc. I—IV*. Географским редом, од југоистока ка северозападу, држећи се граница провинција, аутори доносе описе натписа, с назнаком налазишта и места чувања, пажљиво проверен и умешно реконструисан текст, потпуну библиографију и сажет коментар базиран на најновијим научним резултатима. У случајевима где се референту промене предложене читања, интерпретацији или датовању натписа објављених пре 1940., непотребни од набројаних елемената су, природно, изостављени. За језик књиге изабран је латински. На тај начин је продужена традиција *CIL*-а, сама публикација учињена приступачном ширем научном кругу, а избегнути различити недостаци које доноси употреба једног модерног светског језика.

Значај приказиване књиге не лежи само у њеној изузетној вредности, него и у самој појави. Од изласка последње свеске суплемента за *CIL III* (1902.г.) нема ниједног зборника који би садржао римске натписе с целог подручја наше земље. Разлог томе је делом лежао у објективним тешкоћама и разноликости проблематике везане за овај само формално јединствени материјал, али и у недостатку потребне иницијативе. У збирци Шашела обрађен је период којем је слична едиција највише недостајала, због приметног увећања броја нових натписа и појаве низа часописа и разноврсних публикација које растуруно објављују, не увек коректно, интересантну епиграфску грађу. Потреба за проширењем оваквог рада на време пре 1940. одн. после 1960. такође се осећа у нашој научној литератури и иначе сиромашној већим епиграфским збиркама. *Præfatio editoris* приказиваје књиге нас је обрадовала најављујући низ сличних издања од којих би се прво односило на размак 1902.—1940. Предлози и ситније примедбе које следе, изабране из области боље познатих додепотписаним, износе се у нади да ће бити од неке користи било читаоцима ове, било састављачима нагавештених следећих свезака.

У оквиру провинција Ш. распоређују натписе према античким или, уколико ови нису познати, савременим насељима, штампајући имена првих мају-скулним, а других обичним словима. При томе се не разликују римска места која су имала градски статус од оних која нису и додељују последњим споменици нађени ван њиховог подручја. На пр. бр. 281, узидан у манастир Хоново, стављен је под Кусум, иако ово насеље, као немунципално, није могло имати ширу територију (Хоново је од Петроварадина — Кусума удаљено око 15,5 км.). Исправнији начин би можда био да се задржи античко име налазишта само када је споменик откривен у њему самом, а иначе употреби данашњи назив. На припадност налазишта ширем региону појединог муниципалитета могло би се указати у садржају, користећи различити слог. Ш. су слично поступили и с неким модерним именима места, сврставајући под њих доста удаљене локалитете, на пр. Текију под Прахово (бр. 7—10). Исто тако, нема правог разлога да се жртвеник из Кајтасова код Вршца стави под Кусум (бр. 282).

Ш. су користили епиграфске знакове према Лајденском договору, али у разграничењу употребе облика —()— и сломљених —< >— заграда нису били доследни стављајући прве и на местима где је реч непотпуна због клесарске грешке или вулгарног изговора, а не предтавља скраћеницу (на пр. бр. 25, 35, 207, 228 итд.).

Маколико да су Ш. брижљиво контролисали текстове које репродукују и настојали да пруже што потпуније библиографске податке, поткрало им се неколико пропуста. То је сасвим разумљива ствар за зборник натписа географски, хронолошки и садржајно удаљених, коришћених у врло обимној и разноликој научној литератури и неки пут гешко приступачних непосредној провери. Наше примедбе, које се односе, углавном, како је напоменуто, на Горњу Мезију и Доњу Панонију, биће изнете према редном броју односно месту налаза натписа које се тичу.

Име ослобођенице поменуте на натпису из Виминацијума (*CIL III* 14509,1), читано *Aureliani*, А. Mócsy (*Acta arch. hung.* 11, 1959, 297, таб. 145) дели у *Aurelia Neni*, што Ш. нису нотирали. Мочајев предлог је неприхва-

тљив, пошто *Aureliani* представља датив од *Aureliana* типа *-e, -enis* (уп. Н. Mihaescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, Вусигеști 1960, 133 sqq., § 143). Да је име покојнице стајало у косом падежу јасно показује контекст. — Исти научник је уверен да се скраћеница R за *origo* на ветеранском патеркулу из Виминацијума (CIL III 14 507) има разрешити *R(atiaria)*, а не *R(emesiana)*, како су поступали досадашњи издавачи, јер сумња да је Ремесијана тако рано могла имати градски статус (I. с. 289, нап. 62). Ову исправку, коју Ш. не преносе, тешко је усвојити, пошто нема разлога да се варира обим скраћенице која је за поуздано рацијаријске стансвнике гласила RAT. — бр. 16. Натпис је познат само по једном нестручном цртежу, са којег је Вулић реконструисао текст доста слободно, не служећи се угластим заградама. Ш. репродукују Вулићеву рестаурацију, не уносећи угласте заграде на свим потребним местима. Цело чи гање је непоуздано, у олито пре што Вулић није верно пренео оригинални цртеж (уп. фот. *Limes u Jugoslaviji I*, Београд 1961 Tab. XXVIII 5) и било је потребно дати изворни препис мајускулама уз евентуалне конјектуре под мајускулном транскрипцијом. — бр. 18 Pp. 1—2 треба читати *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) Pa(tr)erno*. *Aur(elius)* [. . .], јер на крају р. 1 нема Т. — бр. 19. Споменик је већ објављен у CIL III 8116 што су Р. Марић и Ш. превидели. — бр. 20. Мочи (I. с. 298, нап. 150) сматра, истина погрешно, да се женско име поменуто на натпису односило на супругу Елија Терција и наводно ослобођеницу, што Ш. не региструју. — бр. 24. Крај р. 3 врло вероватно треба разрешити *eq(ues) R(omanus) d(uovir) quater*, *mar(itus)*, или *Mar(gi)* уп. *Три еџирафска џрилоја*, III, Ж. А. 15, — бр. 28. Ново, не сасвим уверљиво читање и интерпретацију р. 1 предложио је М. Суић, Старинар Н. С. 11 (1960) 93 sqq. Истина, овај том Старинара изашао је 1961., али Ш. у више случајева користе литературу млађу од 1960. — За три натписа из Скупа требало је навести да Мочи у истом раду (I. с. 284, нап. 5, 6 и 285, нап. 20) даје своје исправке читања које, премда несигурне или сасвим невероватне, могу наћи следбенике: CIL III 8200, р. 1 G. RAV. CONIUS Мочи мења у *G. Ratconius* без довољно оправдања; гентилно име дедиканта аре из Катланова (Споменик 98, бр. 437) Мочи исправља од *Lucius* у *Lucilius*, премда је прва лекција сигурна (уп. фот. у Споменнику, I. с.); фрагменат а) натписа Споменик 98, бр. 427 садржи (р. 2) слова DALM допуњена од Вулића *Dalma [no?]* а Мочија *Dalma[tia?]*. — бр. 84. Публикован је и у Споменнику 98, бр. 102. — бр. 183. Покојничко име D. Rendić-Miočević (Ж. А. 10, 1960, 169 и нап. 47) сад допуњује *Pinsus Nani[ani]us*. — бр. 203. Споменик с родовско-породичним именом *Nantania* објавио је у потпуности Rendić-Miočević, I. с. 166, уп. и G. Alföldy, *Acta ant. hung.* 11, 1963, 81 sqq. — бр. 263. У коментару уз р. 7 требало је споменути да уверљиву идентификацију *Bathinus* — Босна брани и М. Будимир, Глас 236, 1959, 57 sqq. — бр. 274. Испред реда с назнаком покојничког чина испуштен је ред са завршетком његова когномена (— *minus*). — бр. 279. Противни натпис, који Ш. нису видели, треба читати: *Diis | Maioribus | sacrum. † Aureli(us) Valer[ati]nus pro se | et suos omnes. † v(otum) l(ibens) p(osuit)*. — бр. 280. последње слово друге покојничке титуле сигурно је F, а р. 6 гласи *pater fil[i]o, b[on]o suo*, уп. чланак *Три еџирафска џрилоја*, I, Ж. А. 15. — Упорозимо на крају да се цигирана Михаескуова студија обилато користи епиграфским материјалом с југословенске територије и да ју је више пута требало навести, особито њен део с примерьма, који доноси *In extenso* наше натписе с преводом, језичким коментаром и некипут изменама читања одн. интерпретације (pp. 244 sqq. §§ 250—251, 256—257, 265—267, 272, 276—277, 283—284, 292—296).

Прегледној и пажљиво рађеној, првој од различитих карата дано би се се замерити што истим словима бележи насеља разноликог карата (N. В. било би боље писати *Heraclea* или *Heraclea Lyncestarum*, одн. *Lynci* уместо *Heraclea Lyncestis*) и што у случају граница Горње Мезије прави арбитражни избор међу старијим и новијим гледиштима (Космај, Ибарска долина, Трн).

Изложене сугестје и замерке, сразмерно малобројне и спореднијег значаја у односу на величину и тежину задатка који су Шашели обавили, немају за циљ нити могу умањити очевидну, високу вредност њихове књиге.

Мирослава Мирковић. — С. Душанић, Београд.